

на калыханне дзіцяці, яго супакой. Змест калыханак мае важнае пазнавальнае значэнне, іх выкананне дае магчымасць немаўляці пазнаёміцца з навакольным жыццём, жывёльным светам, прыроднымі з'явамі пра дапамозе самых простых, даступных для разумення дзіцяці паняццяў.

У артыкуле выкарыстаны матэрыялы навукова-вучэбнай фальклорнай лабараторыі пры кафедры рускай і сусветнай літаратуры УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны».

Спіс літаратуры

1 Барташэвіч, Г. А. Вершаваныя жанры беларускага дзіцячага фальклору / Г. А. Барташэвіч – Мінск: Навука і тэхніка, 1976. – 168 с.

УДК 398.332.29(476.2-37Гомель)

Л. Д. Мышкавец

Навук. кір. – В. С. Новак, д-р філал. навук, прафесар

МЯСЦОВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ СВЯТКАВАННЯ КУПАЛЛЯ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ФАЛЬКЛОРУ ГОМЕЛЬСКАГА РАЁНА)

Артыкул прысвечаны характарыстыцы лакальных асаблівасцей святкавання Купалля на тэрыторыі Гомельскага раёна. На аснове фальклорна-міфалагічных матэрыялаў, запісаных у палявых экспедыцыях выкладчыкамі і студэнтамі ГДУ імя Ф. Скарыны і апублікаваных у зборніку «Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна», аналізуюцца асноўныя абрадавыя дзеянні, звязаныя са святкаваннем Купалля.

Купалле, якое адзначалася ў ноч з 6 на 7 ліпеня (па новым стылі), з'яўлялася той народнай абрадавай урачыстасцю, якая ў жыцці людзей звязана з летнім сонцастаяннем і ў якой знайшлі адлюстраванне павер'і пра прыродныя стыхіі. У сувязі з гэтым варта прывесці выказванне даследчыка А. С. Ліса: «Перш-наперш гэта перааэнсаваныя сімвалічна першастыхіі, або, паводле думкі некаторых грэчаскіх вучоных, першаэлементы свету: агонь, вада, зямля» [1, с. 386]. Купальскую абраднасць, у якой знайшлі ўвасабленне шматлікія народныя вераванні,

міфалагічныя ўяўленні, можна назваць самым паэтычным відам народнай творчасці. Гэта пацвярджаюць фактычныя матэрыялы па купальскіх абрадах і песнях, сабраныя ў палявых экспедыцыях студэнтаў і выкладчыкаў ГДУ імя Францыска Скарыны.

Засяродзім увагу на характарыстыцы купальскай абраднасці аднаго з раёнаў Гомельскай вобласці – Гомельскага, каб пераканацца ва ўстойлівасці бытавання ў народнай памяці звестак пра купальскае свята і прымеркаваныя да яго песні. Фактычныя матэрыялы, запісаныя ў вёсках Гомельскага раёна, сведчаць, што ў структуры мясцовага абрадавага комплексу мелі месца многія традыцыйныя абрадавыя моманты: збор купальскіх траў і кветак, запальванне вогнішча, ваджэнне карагодаў, калектыўнае купанне, варажба на зёлках і вянках і інш. Разгледзім больш падрабязна кожны з названых кампанентаў.

Пачыналася Купалле раніцай са збору траў і кветак, які суправджаўся абавязкова выкананнем купальскіх песень, бо, лічылася, калі яны не будуць менавіта ў гэты час гучаць, то страціцца іх сіла магічнага лекавага ўздзеяння. Жыхары в. Урыцкае патлумачылі факт збірання зёлак толькі зраніцы павер'ем, звязаным са шкодным уплывам ведзьмы на расліны ў вячэрні час: *«У нас празнік так і называлі – Іван Купала. Да яго тожэ ўбіралі ў хаце. Заўсёды хадзілі ў лес, абавязкова да вечару. Збіралі ягады (чарніцы), лекарственныя травы, бо патом ужэ нельзя было, казалі, што тагда ўжэ ведзьмы абсцыкалі ўсё ў лесе і травы цяралі сваю лекарственнасць. Тагда они ўжэ не намагалі ад хваробы»* (запісана у в. Урыцкае ад Ашомка Ганны Раманаўны, 1927 г. н.) [2, с. 159].

Для падрыхтоўкі купальскага вогнішча моладзь звычайна збірала розныя старыя непатрэбныя рэчы: *«Дзяўчаты і хлопцы з усёй вёсцы сцягвалі розную старыну і вывозілі гэта за сяло, дзе меркавалася гулянне»* (запісана у в. Дуянаўка ад Каржова Мікалая Рыгоравіча, 1930 г. н.) [2, с. 155]. У сістэме святкавання Купалля на тэрыторыі Гомельскага раёна мелі месца ваджэнне карагодаў і скокі моладзі пра купальскі касцёр: *«Купалле святкавалі з 6 на 7 іюня. Кастры палілі, карагоды вадзілі, цераз кастры пераскоквалі»* (запісана у в. Хутаранка ад Навуменка Галіны Іванаўны, 1926 г. н.) [2, с. 159]; *«Вадзілі карагоды. Ведзьма гарыць, а мы ходзім, пяём «Купалінку», пелі ўсю дарогу»* (запісана у в. Зялёны Гай ад Максіменка Зінаіды Цімафееўны, 1940 г. н.) [2, с. 156].

Паводле сведчанняў жыхароў, дзяўчаты варажылі на вянках, якія кідалі на ваду, загадваючы пра будучае замужжа, пра долю:

«Варажылі. Вось, напрыклад, ставілі нанач ваду з замком пад краваць і гаварылі: «Суджаны мой, раджаны, прыдзі замок адмыкаць». Ці масток праз воду лажылі і прасілі: «Суджаны мой, раджаны, прыдзі цераз масток перавясці мяне» (запісана у в. Хутаранка ад Навуменка Галіны Іванаўны, 1926 г. н.) [2, с. 159]; «Я вот знаю адно гаданіе, я сама гадала, каб узнаць, за каго пойдзе замуж. Трэба, калі лажышся спаць, пад падушку пакласці гоабяшок і сказаць: «Любы, радзімы, прыйдзі, расчашы мне валасы» (запісана у в. Урыцкае ад Ашомка Ганны Раманаўны, 1927 г. н.) [2, с. 159].

З Купаллем было звязана шмат міфалагічных уяўленняў, якія знайшлі адлюстраванне ў легендах, прыкметах і павер'ях. Як адзначыў даследчык А. С. Ліс, «Купалле, паводле народных вераванняў, – час найбольшай актывізацыі і ірацыянальных сіл. Перш-наперш гэта разгул ведзьмаў» [3, с. 132]. Напрыклад, шырока распаўсюджанымі былі народныя вераванні, звязаныя з верай у тое, што ў гэты час трэба засцерагацца ад шкоднага ўздзеяння ведзьмы, якія рабілі ў жыцце заломы і адбіралі малако ў кароў: *«Гаварылі, што ў гэты дзень усе ведзьмы і нячысцікі выходзілі з лесу. І каб засцерагчы жывёлу і нават усю гаспадарку, на варотах крыж-накрыж вешалі 2 льняныя ніткі, а некаторыя клалі на замок у сараі крапіву і камень, каб ведзьма не зайшла ў сарай і не зрабіла што-небудзь плахое.»* (запісана у в. Урыцкае ад Ашомка Ганны Раманаўны, 1927 г. н.) [2, с. 159]. З прыведзенага фактычнага матэрыялу вынікае, што важнымі прадметнымі атрыбутамі, з дапамогай якіх імкнуліся пазбавіцца ад шкоданоснага ўплыву ведзьмы, былі ільняныя ніткі, замок і камень. У в. Старая Буда, зыходзячы з фактычных матэрыялаў, крапіву клалі не толькі каля дзвярэй, але і на вокнах, варотах: *«На Івана Купалу мы станавілі крапіву на дзвярах, штоб ведзьмы не прыляталі. Над вокнамі, над варатамі – усюды лажылі крапіву тую, а то ведзьмы прылятаюць, дык наказваюць»* (запісана у в. Старая Буда ад Агеенка Марыі Мітрафанаўны, 1919 г. н.) [2, с. 159]. Што да купальскіх песень, то запісана іх на тэрыторыі Гомельскага раёна, невялікая колькасць. У адной з такіх песень, зафіксаванай у в. Прыбыткі, гучыць матыў сувязі купальскай ночы з ведзьмай:

*Купальскія ночы
Выпеклі ведзьме вочы,
Каб у ночы не хадзіла,
Каб расы не збірала,
Каб у печы не сушыла,
Каб у жэрнах не малала,*

*Каб кашы не варыла,
Каб дзяцей не карміла,
Каб вядзьмат не пладзіла* (запісана ад Янчанка Г. Л., 1931 г. н.)
[4, с. 133–134].

Важным кампанентам купальскіх святкаванняў былі пошукі кветкі-папараці: *«Мы відзелі самі папараць-кветку. Пайшлі гуляць. Гэта ж яна ў лесе. Пайшлі ў лес і знайшлі. Адходзіць лісток, і яна адходзіць, сіняга цвета. У нас мужчына знайшоў, ён паказваў нам. Адарваў, прыносіў і паказваў»* (запісана у в. Даўгалессе ад Сцепаненка Вольгі Гаўрылаўны, 1927 г. н.) [2, с. 155]; *«Шчэ на Купалу хлопцы і дзяўчаты бегалі ў лес шукаць папараць-кветку. Счыталі, што той, хто найдзе, будзе ўсігда шчаслівым і багатым»* (запісана у в. Міхалькі ад Кавалёвай Еўдакіі Фадзееўны, 1927 г. н.) [2, с. 157].

У сістэме купальскай абраднасці пэўнае месца адводзілася і такім дзеянням з боку моладзі, якія ў народзе называлі бясчынствамі і якія не асуджаліся ў грамадстве: *«Асобенна любілі эта дзелаць хлопцы. Яны ламалі лаўкі, перагаражывалі дарогу карчамі, падпіралі людзям каліткі, вобшчым, дзелалі шкоду»* (запісана у в. Міхалькі ад Кавалёвай Еўдакіі Фадзееўны, 1927 г. н.) [2, с. 157].

Сярод купальскіх песень, запісаных у Гомельскім раёне, вылучаецца песня «Купалінка», цэнтральнымі вобразамі якой з'яўляюцца Купалінка і яе дачка:

*Купалінка, купалінка,
Цёмная ночка,
Цёмная ночка,
Дзе твая дочка.
Мая дочка ў садочку
Ружу, ружу поліць,
Ружу, ружу поліць
Белы ручкі коліць.
Кветачкі рве,
Кветачкі рве,
Вяночкі завівае,*

Слёзкі пралівае (запісана у в. Хутаранка ад Навуменка Галіны Іванаўны, 1926 г. н.) [2, с. 159-160].

«У многіх песнях Купалка функцыянуе побач са сваёй дачкой, якая выступае непасрэдна памочніцай маці ў яе матрыманіяльным апякунстве над дзяўчатамі» [1, с. 394]. У адной з купальскіх песень

мае месца ілюстрацыя аднаго з рытуалаў купальскай абраднасці – збор купальскіх кветак і траў («зёлак»):

*На святога Івана
Дзеўкі зелле капалі,
Дзеўкі зелле капалі,
Яны яго не зналі,
У татулькі пыталі:
Ай, татулечка,
Ды што гэта за зелле,
Ды што гэта за зелле?*

*Гэта, дзеткі, Купалле,
Дзявоцкае ўмыванне,
Дзявоцкае ўмыванне,
А дзяцюкам каханне,
А дзяцюкам каханне* (запісана у в. Прыбыткі ад Янчанка Г. Л., 1931 г. н.) [4, с. 133].

Такім чынам, купальскія абрады і песні Гомельскага раёна захоўваюць агульнанацыянальную аснову і выяўляюць адметныя рысы ў структуры купальскага абрадавага комплексу і ў песнях, звязаных з асноўнымі абрадавымі дзеяннямі.

Спіс літаратуры

1 Каляндарна-абрадавая паэзія / А. С. Ліс, А. І. Гурскі, В. М. Шарая, У. М. Сівіцкі; навук. рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Бел. Навука, 2001. – 515 с.

2 Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца і рэдагаванне В. С. Новак. – Гомель: ААТ «Полеспечать», 2007. – 456 с.

3 Ліс, А. С. Купалле – свята ў гонар апагею сонца. Семантыка купальскіх абрадаў і песень. / А.С. Ліс. // Беларусы: у 14 т. / Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. Т. 7: Вусная паэтычная творчасць / НАНБ; Г. А. Барташэвіч, Т. В. Валодзіна, А. І. Гурскі [і інш.]; рэдкал.: В. М. Бялявіна, М. Ф. Піліпенка, У. І. Чаквін [і інш.]. – Мінск: Беларус. навука, 2004. – 586 с.

4 Роднае: Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Гомельскага раёна / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы, рэдагаванне І. Ф. Штэйнера, В. С. Новака – Мазыр: Белы вечер, 2000. – 276 с.